

ni, mint vágyódás és illúzió és remény, eké-
ként pedig átélésé mindannak, amit sorsa és
alkata rendre megvonna tőle, de képzelete és
tehetsége talán nem; ezért a sorra próbált
szerepek, a ráosztottakon túl az önként vál-
laltak: politikaiak, családiak, barátiak, egye-
bek; és ezért, hogy egyik sem lehet egészen
az övé, hogy mindegyik csak újratermeli a hi-
ányérzetet, mert ő mégis, örökösen kívül áll,
miközben minden sóvárgott „bentlét” min-
den elviselhetlenségével tisztában van;
ezért kellene a naplók, a distancia és mende-
dék, a legszűkebb és egyben legtágasabb nyil-
vánosság – amelyeket íme kiad, de komment-
tál is mindjárt ezalatt, mert vallomásainak
szerepétől is távolságot tartana; de hát lehet-
séges-e még, no és az életmű már áll, meg-
van, maradandó, és ha számára elviselhetet-
len is, akkor sem bizonyos, hogy változtathat
rajta – hát ő mégis, ezúton közli önmagával
kapcsolatos különvéleményét: hogy ő ezt
nem úgy gondolta, hogy ő még utoljára ki-
szólna a maszk mögül, terjedelmesen és han-
gosan és immár nemcsak művészi autoritás-
sal, hanem saját személyisége által hitelesítve,
mielőtt lemenne a függöny, mielőtt vissza-
vonhatatlanná válna az, ami persze amúgy
sem visszavonható, de talán mégis: megvál-
toztatható, újraolvasható, mert azután már
késő lesz, és nem azért, mert az „előadás” ér
véget, hanem mert nem harsanna fel elegendő
erővel a taps; igen: a mindent megváltó,
mindennel felérő siker.

Nagy András

LASSZÓMONDAT, SKALPVERS, SZÓINDIÁN

*Tóth Krisztina: Az árnyékember
József Attila-kör–Kijárat Kiadó, 1997. 54 oldal,
300 Ft*

Tóth Krisztina új kötetéről beszélve most ne
a versekből, hanem a szavakból induljunk ki.
A költő figyelme ugyanis erőteljesen a sza-
vakra irányul. Akik előző könyvével kapcsola-
tban – teljes joggal – kiforrott, kész költőt

emlegettek (tehát azt hitték, sejtetik a költő
világának határait), azokat most meglepetés
éri. De azokat is, akik ezzel a kész világgal
nem tudtak megbarátkozni. Pontosan úgy
van, ahogy Mándy Iván írta A BESZÉLGETÉS
FONALÁ-RÓL, és ami most az új könyv fülsző-
vegét adja: „A második kötet a gyerekkor élmé-
nyeivel, emlékeivel – és zuhatagszerűen. Úristen,
még hogy zuhatagszerűen... Hiszen már az első kö-
tet is (ŐSZI KABÁTLOBOGÁS) egy teljesen kész, tu-
datos költőt mutatott.” A harmadik kötet az új-
rakezdés, az átértelmezés, az erők átcsoport-
osításának kötete. „Most is ugyanazt gondolom,
csak / kimondhatatlanul unom a beszédet.” Így in-
dítja a gyűjtemény egyik legjobb versét, a
SZÓINDIÁN-t. Ha pedig egy költő unja a be-
szédet, ez azt jelenti, hogy alapvető kétségei
támadtak az általa művelt mesterség fogásai-
val és anyagával kapcsolatban, immár min-
dent meg tud csinálni, amit akar, és ha ezt
tudja, ezt a tudást tudja, ha tehát van önis-
merete, és tisztázta a saját lehetőségeit és kor-
látait, nos, akkor azt is megkérdezheti és meg
is kell kérdeznie, hová vezet innen tovább az
út? Vagyis azt kell akarja, hogy ne tudja
mindazt, amit tud, hogy ne legyen az, akivé
önszántából és saját munkája révén lett.

Tóth Krisztina most épp ezzel a versbon-
tással, önleépítéssel, helyzetértékeléssel és
helyzetátértékeléssel foglalkozik. Persze ver-
sei nem pusztán a költői létet kérdőjelezik
meg, hanem általában az emberi lét formái-
val kapcsolatos kétségeiről is tanúskodnak:

„ – nagyon unom, hogy emberek közt,
Kutyákkal kéne társalogni,
nézni macskát, fület hegyezni,
szagra szaggal válaszolni –”

– írja fent idézett versében. Nem csoda hát,
ha második és harmadik kötete között már a
címük is pontosan érzékelteti a különbséget.
A BESZÉLGETÉS FONALA a folytonosságot dek-
larálja, maga a vers (ami egyúttal a HÉT ÉV-
SZÁZAD MAGYAR KÖLTŐI kötetének is záróda-
rabja) arra a szóra végződik, hogy szakadat-
lan, a tradíció szakadatlanul szalad tovább,
még ha másképp sodorják is kicsit. AZ ÁR-
NYÉKEMBER viszont a személyiség és a lehető-
ségek kettősségét, a létező mögött valami söté-
tebb nem létezőt sejtet. Ha magát a verset
fölapozzuk, ott rituális, egyszemélyes árnyjá-

tékről olvashatunk. A játék megismételhetetlen, az árny elszabadul, mint egy orr, és hajnalban telefonjával zaklatja kitalálóját.

Szakítsunk most el néhány jellegzetes szót tehát a versektől, hiszen ezek a szavak csakugyan meglehetősen önállósággal bírnak. Tóth Krisztina szóteremtő költő lett, aki a nyelv által kínált lehetőségek föltérképezésére tör. Mégsem nevezném ezt a törekvést nyelvkritikainak, mert nem kritizálja a nyelvet (bár a beszédet unja), hanem hagyja lehetőségeinek formájába ugrani, „*Mert ott lakozik ő, ahol a majdnem.*” Inkább egyfajta nyelvmegértési kísérletről beszélhetünk. „*Kőhal, faághal, kan-namély, kéménymagas, fényütlök, fénydoboz, homlokóra, holdáram, jégzsínór, úrgyümölcs, köntörfal, térharang, vízhang, hanglobbanás, álmoháború, álommalom, álmokatalógus, árnyéktorkú, árnyékember, árnyékárok, árnyéknyelv, árnyéklélek, lélekágy, lélekjelen, visszabeszéd, megint (főnév), szóindian.*”

Ezek a szavak többnyire épp természetességükkel lepnek meg. Hiszen a költő gyakran csak egy-egy hangot mozdit el bennük („*vízhang, hanglobbanás, homlokóra, álmoháború*”), ha az olvasó figyelme elkalandozik akár csak egy betűnyit is, akkor megeshet, hogy menthetlenül félreérti a verset. Az tehát, ami olyan finom árnyalatokra épít, és a költő olyan gyöngéd keze munkájáról árulkodik, egyúttal csapda is.

Mint láthatjuk, ezek a szavak a versekből kiragadva valósággal megkövetelik maguknak, hogy bizonyos logika szerint állítsuk sorrendbe őket, és ennek a sorba állításnak a logikája egyszerűen az egész kötetből is sokat elmond. A szóösszetevők egy része természeti fogalom: kő, faág, hal, víz, jég, gyümölcs. A költő, ahogy már egy korábbi idézetben is megfigyelhetjük, erősen kötődik a természethez és a természet városba bevihető részeihez, kutyákhoz („*Fülöp, a kutya, kint ül mint maga az Összefüggés*” – PUZZLE), cicákhoz („*a bologatos halogénlámpa [...] kicsit az elveszett cicára / hasonlít, ahogy a fejét tartja*” – AZ ÁRNYÉKEMBER).

Ugyanakkor a biztosan kivehetőnek tűnő valósággal szemben a bizonytalan, a pontosan meg nem nevezhető, a pontosan meg nem tapasztalható, az álombelit választja gyakran témájául. A HAJNALI RELIEF-et például így indítja: „*Nem jól álmodtad?*”. Mintha

egy álom kijavítható lenne, vagy még inkább, mintha egy álom lehetne jóvátehető. Tóth Krisztinának persze nyilván nincs is kétsége ez utóbbi felől, ezért az álom- és árnyéklények olyan nagyarányú felvonultatása e kötetben.

De nemcsak szóösszetételeket hoz létre, hanem szómetszeteket is. Kettévág egy szót, mielőtt még bármi jelentés kapcsolódhatna hozzá, és csak más szavak elmondása után engedi a függőben maradt darabot elhangzani. Amire általában csak a mondat szerkezet képes, hogy bizonyos tartalmakat befejezetlenül hagyjon, és lebegtesse a struktúra lezáródásáig, azt ő felezéssel, kétfelé hasítással éri el, a szó belsejébe belegyömöszöli a mondatot. (A szóindian megpörgeti és elhajtja a mondatlasszót.)

„*Szeszélyes film, sé, erdőt vetít mögéd, tálunk, tálunk, homályos léptek alja, hátrálunk, bejövünk, felröppen és hadarva visszahull ránk a lomb, a rozsdafoltos ég, tálunk megint hová sűrűsödő ködét sodorja, sé, sé, szövegeti, lerakja*”

A vers szelleméhez híven mondat közepén hagyom abba az idézetet. Tóth Krisztina a szavakat megpróbálja végérvényes helyükre illeszteni verseiben. Mit értek ezen? Megpróbálja a használatból következő egyedi jelentést a szó teljes jelentéstartományával visszátölteni. Tehát a beszédből a nyelvbe visszatenni, nem beszélni a nyelvet, hanem élni a nyelvvel. Radikálisan és durván, úgy értem, költőileg néha meglepően durván arra tör, hogy a szóba ne pusztán bevillanjon valami másik jelentés, hanem egyszerre legyen két helyen, egyszerre álljon két jelentés viszonylatában, így szövegét néha annyira evidenssé változtatja, amilyen csak egy vicc lehet:

„*Nem bírok meghalni, az a baj, pedig most – viccen kívül – hogy szeretném fölvenni éjszaka a telefont, és mint nyáron a Gellért teraszán a kacér, de tárgyilagos női hang, beszélni: Figyelem öt perc múlva jön a hullám!*”

Így kerül viccen kívülre és egyszerre két jelentésben belülről a RACHEL, CSENGE című versben. Máskor ez a komoly játék veszít já-

tékosságából, és úgy tűnik, mintha sokkal komolyabbra fordulna. Holott lehet-e bármi is annál komolyabb, mintha valaki, ha csak félig is, de azt mondja, jön hamarosan a holtteste, és meg is adja a záros határidőt, hogy mikor. Ez már annyira komoly és durva dolog, hogy csak viccen kívül, tehát a vicc biztonságos közelében elképzelhető. Ha a SZÓINDIÁN című vers idézését most onnan folytatjuk, ahol fontosabb abbahagyunk, akkor itt sokkal mérsékeltebb égövi jelentésszavakkal találkozhatunk, az *eldől* szó konkrét és absztrakt értelmének egyesítésével és még más egyébvel is, de arról majd az idézet után:

*„meg se mozdulni. Minden eldől
úgyis. Eldőlni hónapokra.
Hallgatni, hagyni nőni bentről
a csöndet, nézni, hogy befolyja
süket mosolyom szépen a lián.
nem jutna át, csak néha, kúszva rajta
egy-két ravasz
szóindián.”*

Itt épp arról van szó, amiről ezzel a kötettel kapcsolatban beszélni próbálunk. Arról, hogy miért kell a *szóindián* szót önálló sorba írni. Írás és létezés elfogadható lehetőségeiről. Meg az elfogadhatatlanokról. A szóindián tehát egyelőre kerüljön külön sorba, és próbáljon beszökní Csipkerózsikához, a témákra különben is maga vesse ki a mondatlasszót (lásd fentebb), aztán ha magához húzta őket, akkor egy jól irányzott vágással emelje le róluk a skalpverset. Nem pusztán az idegen ötlettel való játék miatt hozakodtam most elő ezzel a képpel. Logikusan következik Tóth Krisztina szóösszevonásából, és úgy érzem, hogy a skalpvers kifejezés kitűnően illik a költő nem egy kegyetlen versremekére a kötetből. A szerelmes verset Tóth Krisztina korábban is igyekezett eloldani érzelmes kötetelkeiktől. Első kötetének egyik legjobb darabjában, a SÁRVÁRI FÉNYKÉP-ben egy történet elmondása és részleteinek meglepő egymásra montrozása révén, a második kötet jellegadó szonettjeiben, A SZERETET TERMÉSZETÉRŐL és A FÁJDALOM TERMÉSZETÉRŐL címűekben épp e két fogalom reménytelen összetartozásának felvillantása révén. Ebben a kötetben még messzebb ment: szerető és szeretett, férfi és nő, vágyakozó és közönyös

harcát mutatja meg, betekintést enged a némaságba zárkózó nő maskájá és gondolatai mögé. Ilyen a címadó vers, ilyen a SZILVESZTER. Ez utóbbiban olvashatjuk azt a felejtetetlen versszakot:

*„Mondanád-e a cipőmről kapásból,
hogy az enyém? Tudnád-e, ahogy én egy
fogásra akasztott kabátból,
vagy még előbb, még mielőtt belépek?”*

Hadd kockáztassam meg azt a szubjektív megjegyzést, hogy a szerelemről ennyire pontosan találót, fölkaparót Szabó Lőrinc óta nem mondtak. (Persze rögtön eszembe jut Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky, Szeretsz, szeretlek. Mily reménytelen, eszembe jut Petri töprengése a szerelmi költészet nehézségeiről, eszembe jutnak Lator László legújabb versei, de mégsem húzom ki az előbbi kijelentést.) Ide, a skalpversek közé tartozik természetesen a VÍVÓK („döfünk vaktában is, csak fájjon. / Rohadt hűség. Ki bírna ellened”), ide tartozik a JÓSLAT, amelyben a lírai én (nőé) egy hosszú vonatút során nem is reagál útitársának udvarlására, aki végül elkeseredésében és reménytelenségében már feleségül kéri: „Brassóig hallgattam válasz és nevetés nélkül.”

Tóth Krisztina úgy váltott hangot, hogy nem kellett költészete korábbi erényeiről lemondania. Versei összetettebbek, súlyosabbak lettek, hangja izgalmas, tiszta, de már nem annyira dalszerű, csengése szopránból alba csúsztott, a játékosága komolyabb lett, a komolysága követhetlenebb és annál felkavaróbb, olvasásra és újraolvasásra ingerlőbb, egyre többet árul el a lehetséges valóságról, egyre távolabb lép a konkrét élménytől, elmondja őket, „de nem mint aki tényleg létezik, csak / véletlenül kinyíltott, mint a szótár” (BERYX DECACTILUS). Tóth Krisztina költői világa, mely az előző kötetében véglegesen látszott, most izgalmasan átalakulóban, sokat ígérően bővülőben van. Egyszerre több hagyomány folytatása ez a líra, de ugyanannyira új hagyományok teremtése is. Nyíljon ki akár csak véletlenül is ez a könyv, egy mondatlasszó azonnal kirepül belőle, és tévedhetetlenül a csuklónkra tekeredik. Nem enged.

Vörös István